

STEFFEN HEIBERG: En ny begyndelse. Europas kulturhistorie i middelalderen. København 2008, Gads Forlag. 528 s. 399 kr.

I 1962, altså næsten halvtreds år før denne bog, udsendte Gads forlag *Middealderen, et stykke kulturhistorie*, af gymnasiemanden Carl Gad, også kendt for en tysk grammatik. Det var en meget fornemt udstyret bog, som i tyve kortere eller længere kapitler fortalte om folkevandringer, om Byzans og om araberne, om kirken og korstogene, om fromhed og verdslighed, om lærdom og Dante, om bønder og riddere og om byer og borgere. Ind imellem fandtes afsnit om den politiske udvikling i højmiddelalder og senmiddelalder. Bogen fik en lunken modtagelse, i retning af, at det var da alt sammen meget pænt og nydeligt – men var det kulturhistorie?

Steffen Heibergs bog fortjener en alt andet end lunken modtagelse, enten den nu er kulturhistorie eller ej. Den gør i vidt omfang rede for de samme emner som Gads bog, og for meget mere, og den beror på en meget omfattende læsning om og indsigt i middelalderen. Med sin betydelig større tekstmængde kan Heiberg naturligvis gøre det hele meget grundigere end Gad og har endda tid til at føre middelalderlige tankegange op i nutiden, som hvor han forklarer, at hvad Martin Andersen Nexø nu end selv troede, så minder hans sociale etik mere om Frans af Assisi end om Karl Marx.

Heiberg forklarer i sit forord, at han kun med megen nølen har brugt betegnelsen kulturhistorie om sit arbejde, og når han selv har skrevet en stor artikel i *Den Store Danske Encyclopædi* om, hvad kulturhistorie er, må han naturligvis være forberedt på, at hans læsere vil overveje, hvordan hans bog forholder sig til hans egen teori, såvel som til andres overvejelser om kulturhistorie, som fx Palle Ove Christiansens *Kulturhistorie som opposition* fra 2000. Det er der i virkeligheden ikke grund til at bruge mange kræfter på. Kulturhistorie kan, som historie, være så meget forskelligt; det væsentlige i denne sammenhæng er at konstatere, at Heiberg har skrevet en fremragende indføring i middelalderen, som vil være ideel for studerende at begynde med og udbytterig for den alment interesserede læser. Og ikke bare teksten, men også valget af illustrationer og deres tekster har høj klasse.

Hvor højt man end anerkender et arbejde som dette, vil der naturligvis altid være enkeltheder at diskutere. Heiberg mener (s. 128), at »Danevirke og Kanhavekanalen vidner om en jysk hersker, der havde ressourcer til at iværksætte store anlægsarbejder med henblik på at beskytte Jylland og beherske skibsfarten langs østkysten, dvs. til og fra

Østersøen.« Faktisk blev Kanhavekanalen ødelagt efter en ret kort funktionsperiode. Kunne man ikke også forestille sig, at den var etableret af en lokal hersker på Samsø og var en torn i øjet på de jyske herskere, som gerne ville beherske ikke blot Jylland, men hele Kattegatområdet?

Der har bredt sig en forestilling om, at de første vikingetog var et politisk motiveret forsøg på at slå den kristne mission i Norden ud. Ikke mindst skal Karl den Stores behandling af sakserne have voldt bekymring i Danmark. Idéen er vistnok først lanceret af den norske arkæolog Bjørn Myhre. Heiberg køber denne tolkning, men der er ved nærmere eftersyn ikke meget, der taler for den. Den er baseret på, at en del af de tidlige vikingetogter ramte ensomt beliggende klostre som Lindisfarne og dets moderkloster Iona, og de var ganske vist involverede i mission, men det var i Nordengland; der foreligger intet om forsøg fra deres side på at missionere i Skandinavien. Derimod lå sådanne klostre inde med guld, som de bl.a. brugte til at smykke deres manuskripter med. Lindisfarne havde et stort scriptorium. Det ville egentlig også være påfaldende, hvis dette motiv til vikingetogter helt var undgået ofrenes opmærksomhed; det antydes aldrig i engelske eller frankiske kilder, og der er ellers muligheder nok. Idéen er nok i første omgang baseret på et for snævert og kun annalbaseret kendskab til de ældste vikingetogter. Disse ramte ikke bare de øde beliggende engelske og irske klostre, som årbøgerne fortæller så dramatisk om, men også kystegnene på begge sider af den Engelske Kanal.

Over for så forskellige kilder som Adam af Bremens *De hamburgske ærkebispers historie*, og ibn Fadlans rejseberetning skal man anlægge en bestemt kildekritisk betragtning. De så begge verden ud fra faste centra, og jo længere man fjernede sig fra det civiliserede centrum, jo mere uciviliseret blev alting. Vi siger i dag, når vi vil være onde ved svenskerne, at Asien begynder i Malmø; efter den almindelige opfattelse på Adams tid var Sverige civilisationens absolut yderste bastion. Hinsides Sverige fandt man hundehoveder eller hovedløse skabninger. Selv om han beskriver dem i modsat rækkefølge, er der ingen tvivl om, at for Adam var Skåne civilisationens arnested i Danmark. »Skåne er den smukkeste landsdel af Danmark, ... den er veludrustet med indbyggere, frugtbar på afgrøde og rig på varer, og nu fuld af kirker« (4:7). På Sjælland er der en del at kritisere, værre er det på Fyn, og helt galt står det til i Jylland: »... men Jylland er dog endnu mere skrækindjagende end andre egne, og det skys til lands på grund af manglen på afgrøde, til vands på grund af sørøvernes angreb. Det befindes knap dyrket på noget sted og er knap egnet til menneskelig bosættelse« (4:1). Arkæologien har jo

for længst dokumenteret, at dette er noget manifest vrøvl. Ibn Fadlan arbejder i sin tekst under et tilsvarende skema. Vi læser normalt kun afsnittet om hans møde med vikingerne ved Volga, men han begynder sin rejse i det civiliserede Bagdad, og så går det ellers fra slet til værre, til han hos Volgabulgarene møder disse underlige mennesker fra et sted hinsides al civilisation. Den berømte vaskefadsscene, der følger efter beskrivelsen af deres seksuelle vaner, i Birkelands oversættelse indledt med ordene: »De er de skittenferdigste av Guds skapninger«, er skåret over samme læst som Adams beskrivelse af Jylland og kan givetvis ikke tages mere bogstaveligt.

I det i øvrigt glimrende afsnit om 'Mennesker og miljø' præsenterer Heiberg den oplysning, at man af *Domesday Book* kan se, at England i tusindtallet var så velforsynet med vandmøller, at hver landsby havde to af slagsen. Det er jo en så overraskende oplysning, at de fleste ville gå tilbage til kilderne for at se efter, hvordan det dog kan hænge sammen. Gør man det, finder man, at der i *Domesday Book* opregnes godt seks tusinde vandmøller, men de skal ikke fordeles på tre tusinde bebyggelser: *Domesday Book* opregner tretten tusinde bebyggelser, og grundige lokale studier har tilmed vist, at den ikke har alt med, hverken i bebyggelser, kirker, eller formodentlig møller; men vil man regne på det, giver det altså snarere to landsbyer per mølle end to møller per landsby. Og det lyder da rimeligere.

Man kan mange steder læse, at kirken regnede armbrøsten for så forfærdeligt et våben, at det 2. laterankoncil i 1139 forbød dets brug mod kristne mennesker; anmelderen må beskæmmet tilstå, at han selv har bidraget til udbredelsen af denne vranglære. De fleste af os har jo nok oplysningen fra Josef Alm og Ada Bruhn Hoffmeyers artikel 'armbrøst' i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, men af konciliebetretningen ser man klart, at det ikke drejede sig om armbrøstens brug i krig. Det handlede om en markedsforlystelse eller sådan noget, måske noget turneringsagtigt, hvor en person indgik et væddemål med en bueskytte, om vedkommende kunne ramme ham på en vis afstand. Det var naturligtvis med livet som indsats, men pengene må vel have været risikoen værd. Der må have været mindst halvtreds procents chance for at slippe fra det uden dødelige sår. Da så armbrøsten kom til, må odds have ændret sig svært i skyttens favør, den var jo langt mere livsfarlig på normal skudvidde for buer, og derfor forbød man at lave den slags konkurrencer mellem kristne mennesker. Det har intet som helst med krig at gøre, kun med markedsgøgl.

Bogen er en æstetisk nydelse at arbejde med, nydelig sats, gennemført polykromt trykt, og der er meget få trykfejl; engang imellem dukker der en lille håndfuld op og giver indtryk af, at her blev korrekturlæseren træt for den dag, men det er meget lidt. Kun på s. 395 kommer læserens evner for konjunkturkritik på en virkelig prøve i linje 17. Bogen er på alle måder en stor og meget læseværdig præstation.

*Niels Lund*

SVERRE BAGGE: *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway c. 900-1350*. København 2010, Museum Tusulanums Forlag. 441 s. 360 kr. (forlagets webshop).

Den erklærede ambition med bogen er at bruge det norske middelalderlige kongeriges skabelse som en casestudie – at belyse og diskutere en række emner af betydning for forståelsen af udviklingen af de europæiske suveræne kongeriger

Bogen indledes med at indkredse begrebet stat, som det har været brugt og forstået af udvalgte historikere. Øvelsen munder ud i skepsis over for at bruge begrebet i middelalderlig sammenhæng. Bagge opererer derfor ikke, skriver han, med et fast statsbegreb, som kunne give anledning til observationer af graden af 'statslighed' gennem perioden. Det forhindrer ham imidlertid ikke i at vurdere de i bogen bearbejdede aspekter og processer som mere eller mindre vigtige parametre for udviklingen af staten og stadier i statsdannelsesprocessen. Også bogens undertitel rummer dette begreb, men hvad endemålet for denne proces mere præcist er, tages der altså ikke stilling til. Det terminologiske spørgsmål anses hovedsageligt for at være et praktisk spørgsmål, hvad der så end kan menes med det.

Hovedhypotesen er den ikke ukendte, at den europæiske stat – hvad det så end er – fra det tiende århundrede blev eksporteret mod nord og øst fra de frankiske kerneområder i Vesteuropa. Om den europæiske stat også menes eksporteret til de britiske øer, er uklart. Der var angiveligt ikke tale om en simpel spredning fra center til periferi, men om eksterne impulser, der blev mødt af lokal respons. Bogen undersøger denne proces fra det norske kongedømmes fødsel til det tidlige fjortende århundrede.

Kildesituationen for dette studie er ret fortvivlende. Frem til anden halvdel af det trettende århundrede foreligger der kun berettende